

koji je počeo proučavati nakon zamolbe da napiše kritiku o Bezsonovu radu o Križaniću. Djelo *Život i rad Jurja Križanića* objavio je 1917. o tristotoj godišnjici Križanićeva rođenja, nakon punih 45 godina skupljanja građe. Autorica napominje kako je Jagić Križanića smatrao velikom osobnošću, te da je upravo Jagić postavio temelje istraživanju Križanićeva djela, dodajući i sažet opis kritika Jagićevih suvremenika o spomenutom Jagićevu djelu.

Nina ALEKSANDROV-POGAČNIK u prilogu *Vatroslav Jagić između filologije i metodologije* uspoređuje Jagićeva književnopovijesna i jezikoslovna znanstvena istraživanja.

Jagićevim doprinosom muzikološkim temama bavi se Gorana DOLINER u prilogu *Jagićev Archiv für slavische Philologie i prilozima za povijest hrvatske glazbe*.

Za razliku od zbornika iz 1986. godine, u kojemu je obuhvaćeno šire tematsko područje, u ovome su se zborniku autori usredotočili na pojedine segmente njegova obimna rada. Govoreći o Jagićevoj znanosti, ali i o njegovu životu u mnogim prilogima, tj. posezanjem za biografijom, privatnom i službenom korespondencijom, pismohranom, podjednako novinskim člancima i studijama, autori su pridonijeli rasvjetljavanju Jagićeva lika i djela, otvarajući pritom mnogo tema koje tek čekaju svoje istraživače.

ANDREA RADOŠEVIĆ

ANICA NAZOR, *Knjiga o hrvatskoj glagoljici: »Ja slovo znajući govorim ...«, priredili Srećko Lipovčan i Zlatko Rebernjak, Erasmus naklada, Zagreb 2008., 160 str.*

I uz to što se posljednjih godina na hrvatskoj filološkoj sceni pojavljivao znatan broj likovno bogatih monografija koje su – u užem ili širem opsegu – obuhvaćale (i) glagoljaški korpus, knjiga akademikinje Nazor *»Ja slovo znajući govorim...«* zaslužuje višestruku pozornost – kako zainteresiranih laika, tako i stručnjaka koji smatraju nužnim da se spoznaje važne za kulturu nekog naroda, u tom narodu učine poznatima. Ona je očekivan odgovor, i to iz naših najviših strukovnih krugova, na velik interes među »široj publikom« prema glagoljskomu pismu, kao važnu nacionalnoidentifikacijskomu znaku, naglašene vizualne atraktivnosti i zanimljive »šifriranosti« (prema srednjovjekovnim grčkim /orto/grafijskim načelima i grafičkoj originalnosti

filološkoga uma, sa svim mijenama koje nosi vrijeme). Širinom koncepcije, interpretacijama utemeljenima na novim spoznajama, intenzitetom i pouzdanošću opisa istaknutih glagoljskih spomenika, dobrim poznavanjem povijesnih okvira u kojima se u nas glagoljaštvo, kao svojevrsan »kulturni pol«, razvija, i to u široku protegu – od IX. pa do XX. st., autorica je pokazala da se ovom kompleksu ne smije pristupati ni jednostrano: pojednostavljivanja su dakako – radi preglednosti i prostornog ograničenja – prijeko potrebna, no ona mogu provoditi samo oni koji su među mnoštvom naših pisanih spomenika, i još bogatijom sekundarnom – domaćom i stranom – literaturom kadri svojim znanjem i iskustvom dobro razlučivati bitno od onog manje važnoga, kojima su kriteriji za takvo postupanje posve jasni, koji imaju snagu integracijskoga poteza, no istodobno i osjećaj za važne detalje, u kojima se upravo nerijetko najbolje odslikava duh i kulturna potencija određenoga vremena i prostora. Ovakav tip monografije mogla je, dakle, sastaviti samo osoba s vrlo jasnom predodžbom zainteresiranoga laika, kojoj je promicanje poznavanja naše glagoljaške baštine – a ne zatvaranje u istraživačku manufakturu – godinama iznimno na srcu. S druge pak strane, i posljednjih desetljeća iznimno razvijene tehničke izdavačke mogućnosti, omogućile su primjerenu prezentaciju osjetljivih, katkad u izvorniku teško čitljivih, pisanih spomenika. Brojni zapisi, cjeloviti kodeksi i fragmenti, sačuvani u knjižnicama i arhivima širom domovine i svijeta, i na ovaj su način postali dostupnijima.

Premda je knjiga nastala na temelju katalogâ za izložbe o povijesti hrvatske pismenosti u Dublinu (2000.-2001.) i Berlinu (2002.), koje je autorica sastavila i osmislila u suradnji s nakladničkom kućom *Erasmus* (na čelu sa Srećkom Lipovčanom), izdavačem i ove knjige, ona daleko nadrasta suhoparan izvorni žanr uz izložbe pratećih materijala: reprezentativan je to pregled glagoljske pismenosti na svojoj širini naših prostora, u svim materijalima, kroza sve funkcionalne stilove jezika kojima se pisalo glagoljicom – »crkvenoslavenski i hrvatski (čakavski)«. U osnovi kataloška organiziranost ostavlja traga i u organizaciji knjige u manje cjeline, ponajviše po sadržajnome kriteriju, djelimice i po funkcionalnome (epigrafika, manuskripti, tisak), uz poštivanje kronologije (srednji vijek, humanizam, novi vijek, suvremeno doba). Velik doprinos u lakoj prohodnosti kroz složenu knjišku strukturu njezino je grafičko i likovno uređenje: ilustracije su pomno bira-

ne, kvalitetno predočene, u posebne «okvire» izdvajaju se karte, životopisi, kronološki pregledi, na «klapnama» korica ispisana je glagoljska azbuka, pa u svakom trenutku čitatelj može provjeriti svoje znanje glagoljice i čitati odabran tekst. Ključno je: zavidljivost suvremenim tehnološkim mogućnostima predočenja vizualne atraktivnosti naših glagoljskih tekstova nije našla odraz u njihovu preneglašavanju. Slika dakle prati riječ, a ne obrnuto.

U uvodnom poglavlju *Glagoljsko pismo* autorica tumači njegovo podrijetlo u skladu s uvriježenim suvremenim slavističkim tumačenjima, rasprostranjenost, odnos prema fonološkomu ustroju staroslavenskoga jezika, grčkomu pravopisanju te izvornoj grafičkoj koncepciji (ideji) slova koju je oblikovao filološki nadaren um u IX. st. U posebno grafički izdvojenom potpoglavlju podastire osnovne razvojne procese koji su kroz prijelazno razdoblje u XIII. st. doveli do oblikovanja uglate (ustavne) glagoljice, kao i promjene u grafemsko-fonemskim odnosima. Uz posebno grafički obilježene podvrste hrvatskoga glagoljskog pisma, zajedno s pridruženim primjerima, tumači nastanak kurzivne minuskule preko poluustava («prijelaznoga pisma»), te posebnu pozornost usmjerava k tumačenju grafematičkih osobina hrvatske glagoljice – isključivanju jednih slova, te uključivanju drugih. Termini s tumačenjima izdvajaju se u posebne okvire i dodatno tumače. Postav stranice time postiže optimalnu preglednost, nalik na internetske portale. Zato se uglavnom i ne očekuje čitanje ove knjige u kontinuitetu, nego upravo odabirom poglavlja koji slijedi interes i znatiželju pojedinca.

Osnovni dio knjige razlomljen je u dva poglavlja, ovisno o načinu pisanja tekstova – rukom ili tiskanjem. Cjelina *Glagoljica pisana rukom* organizirana je dalje u potpoglavlja prema tekstnim vrstama i njihovoj sačuvanoj formi, zadržavajući unutar svake jedinice kronološko načelo prezentacije. Kao najstariji tekst ispisan na hrvatskom prostoru autorica naznačuje *Kločev glagoljaš*, koji pripada i općem »kanonu staroslavenskih tekstova«, napisanih u XI. st. Uz navođenje osnovnih filoloških vrijednosti ovoga spomenika (sadržaj i jezične osobine), te elemenata po kojima se veže za hrvatski prostor, do izražaja dolazi upravo jedna kataloška osobina koja prožima cijelu knjigu: vrlo se iscrpno donose podaci vezani za sudbinu rukopisa, mjesto njegova čuvanja, te osnovni bibliografski podatci o prvim objavama u znanstvenim publikacijama. Od niza hrvatskoglagoljskih fragmenata iz XII. i XIII. st., u kojima se upravo dokumentira nastanak hrvatske glagoljice, pre-

dočeni su *Bečki listići* (»najstariji liturgijsko-književni tekst s hrvatskoga područja«), *Budimpeštanski odlomci* (»najstariji očuvani hrvatskoglagoljski hagiografski tekst«), te *Bašćanski ostrišci*, iz XI. i XII. st. Od abecedarija predočeni su iz različitih razdoblja *Münchenski* (XII. st.), *Jurja iz Slavonije* (XV. st.), a *Ročki* (oko 1200.) uvršten je među poglavlje o natpisima i grafitima. Korpus rukopisne glagoljičke građe podijeljen je prema sadržajnoj i funkcionalnoj razvedenosti. U poglavlju o liturgijskim tekstovima, najsvetčanijima i najzahtjevnije ispisanima glagoljičnim tekstovima, predočuje se šest reprezentativnih misala iz XIV. i XV. st. (*Misal kneza Novaka, Hrvojev misal, Berlinski misal, I. i II. vrbnički, Newyorški*) i šest brevijara, uključujući neke važne fragmente, napisane između XIII. i XV. st. (*Ljubljanski homilijar, I. vrbnički, II. novljanski, Brevijar popa Mavra, Brevijar Vida Omišljanina*). Prije upoznavanja s višestrukim posebnostima svakoga pojedinoga kodeksa, čitatelj se upoznaje i s osnovnim zakonitostima liturgijskih tekstova. Donose se precizni kodikološki i bibliotečni (arhivski) opisi, u naslovima se ističe osnovna kontekstualna važnost svakoga pojedinoga kodeksa (»najstariji fragmenti u Vrbniku na Krku«, »najstariji naš brevijar«, »vrijedan rukopis budućeg tiskara« itd.), te niz zanimljivosti koji dokumentiraju širu kulturološku sliku vremena i prostora (upisani postskripti, kronološki zapisi, karakteristično ukrašavanje, tržišna vrijednost, utrošen materijal, uvez). Važne tekstne ulomke autorica predočuje u transkribiranu obliku, nastojeći što više olakšati čitanje. Dvojbe o mogućnostima fonološke interpretacije (koje transliteracija nastoji izbjeći) štivo namijenjeno široj javnosti nepotrebno bi opteretile. U *Zapisu popa Martinca* (kao i u ostalim navođenjima izvornika) prevode se, u zagrada, samo oni dijelovi teksta za koje se smatra da ih čitatelj ne može razumjeti. U posebno poglavlje uvršteni su biblijski tekstovi prepisani u samostalnim cjelinama (psaltiri, apostoli, evanđelistari), sačuvani u cjelini ili u fragmentima. Autorica podsjeća na to da se u hrvatskoglagoljskim bogoslužnim knjigama očuvalo 600 od ukupno 1320 biblijskih glava, te da je u njih 380 očigledan grčki predložak. Iako postoje čvrste indikacije da je postojala prevedena cjelovita hrvatskoglagoljska Biblija (dakle i s knjigama Makabejskima, koje Sveta Braća nisu stigla prevesti), danas njome ne raspolažemo. Usporedo s upoznavanjem nekih pojedinih kodeksa (npr. *Lobkovicov psaltir, Fraščićeve psaltir, Reimsko evanđelje*), autorica navodi i kratak opis nekih biblijskih

knjiga koje su sačuvane samo u liturgijskim tekstovima (npr. *Pjesma nad pjesmama*, *Razmetni sin*). Dobar primjer nastojanja da se nadiđe popularizacijski diskurs predstavljaju tematski pregledi povijesti istraživanja (u konkretnom slučaju: povijest kritičkih objavljivanja hrvatskoglagoljskih biblijskih knjiga), s iscrpnim, ažuriranim i pouzdanim bibliografskim podacima, koje manje upućenima može biti dovoljno polazište za nastavak istraživanja. Neliturgijski srednjovjekovni književni korpus, izložbeno i ne tako atraktivan kao raskošni bogoslužni kodeksi, zauzeo je razmjerno velik dio knjige, organiziran u poglavlja: apokrifi, legende i vizije, poučna proza i pravni tekstovi. Pristupajući tekstološki autorica je u prvi plan postavila književna djela, istočnih i zapadnih predložaka (npr. *Život Adama i Eve*, *Abrahamova smrt*; *Protoevanđelje Jakovljevo*; *Čistilište Svetoga Patricija*, *Legenda o Sv. Eustahiju*, *Viđenje Varohovo* i dr.), a informacije o kodeksima u kojima su sačuvana (ponajviše zbornicima neliturgijskoga štiva) postavila je u drugi plan, tek s najosnovnijim podacima. Katkada, umjesto predočenja izvornika, stoji i prepričan sadržaj na suvremenom standardu. O svakom sačuvanom odlomku ili cjelovitu djelu doznajemo njegovu važnost u kontekstu opće slavenske srednjovjekovne pismenosti, čime se dobro stječe dojam o važnosti hrvatskoglagoljskoga korpusa u rekonstrukciji izvorne staroslavenske prevodilačke djelatnosti. Kodikološka razvedenost ovoga korpusnog segmenta dobro je, i na zanimljiv način, predočena jednim amuletom u kojem se, između zaklinjanja i zazivanja, nalazi *Legenda o Svetom Sisinu*. Nije predočena cijela, nego kombinacijom prepričavanja i iznimno lijepih i razumljivih dijelova izvornika. Osobito su vrijedni autoričini naponi da integrira interpretaciju više predložaka istoga teksta; npr. pišući o *Legendi o Sv. Nikoli* uspoređuje u motivici više sačuvanih tekstova (iz više brevijara i zbornika), a uvrštava se i jedan grafit koji duhovito komentira freske s prikazom sveca koji daruje siromašne djevojke, iz Rakotula u Istri. Slijedeći bogatu kritičku literaturu, najviše pozornosti posvećuje *Marijinim mirakulima*, višestruko zastupljenima u našem glagoljskom korpusu; u cjelini nam predočuje transkribiranu legendu *Djevojka bez očiju*. Žanrovski »graničnim«
djelima pažnja se posvećuje upravo kroz njihove posebnosti: spominju se dijelovi *Fiziologa* (bestijarija), svojevrzne zbirke legendi o životinjama; opisuje se rekonstrukcija nastanka prijevoda *Lucidara*, neke leksičke osobine (bohemizmi) koje hrvatski prijevod vežu za češki predložak. Razmjerno

kratko poglavlje posvećeno je poučnoj prozi i poeziji: potanje se podastire samo *Roman o Troji* (s podatcima o izvornom smještaju i sudbinama rukopisa), *Kvarezimal i Tlmačenje od muki* prepisivača Š. Grebla, te nekoliko pjesama iz znamenitoga *Pariškoga zbornika*, »najstarije hrvatske pjesmarice«, o kojemu također doznajemo osnovne kodikološke podatke. Kako bi se upotpunila slika o hrvatskom glagoljaštvu, kao cjelovitu kulturnom polu u kojemu su se na više jezičnih i pismovnih inačica izražavale sve civilizacijske potrebe, doličan je prostor posvećen pravnim spomenicima – zakonima, statutima i regulama (i svjetovnim i crkvenim) – *Acta Croatica*, iznimno informacijama bogatim spomenicima svojedobne društvene uređenosti, a ponajviše – spomenicima »živoga narodnoga« jezika. Vrlo je koristan autoričin osvrt na povijest istraživanja ovoga korpusa, sve od I. Kukuljevića, pa Đ. Šurmina, S. Ivšića do J. Bratulića, pogotovu zbog kritičkih primjedaba na pojedina starija objavljivanja. Najviše je prostora posvećeno *Vinodolskomu zakoniku* i *Istarskomu razvodu*, *Reguli Sv. Benedikta*, *Dobrinjskoj ispravi*, te *oporuci Jelene, sestre Petra Kružića*. Posljednji je naslov, u odnosu na dosadašnje hrestomatije srednjovjekovnih tekstova, zauzeo razmjerno mnogo prostora (zajedno s transkripcijom), ponajviše zbog bogatim leksikom dokumentirane povijesti svakodnevice XVI. st.

Na samom prijelazu iz prvog dijela knjige u drugi, iz srednjovjekovne sfere u novovjekovnu, podastrta je karta Hrvatske, dakle ne i cijeloga hrvatskoga kulturnog prostora, s prikazom proširenosti glagoljice. Autorica smatra kako je »pravo matično područje hrvatske glagoljice bilo na kopnu« (kao jezgre glagoljaštva navodi Kvarner i zadersko-ninski kraj), navodi lokalitete rasprostiranja najstarijih epigrafa, ističe važnost krbavskoga prostora (svojevrsnoga »prijelaznog pojasa« prema sjeveru), a spominje i širenje, već od XV. st., na dio Zagrebačke biskupije (Pokuplje, Turopolje); navodi i novije pronalaskе glagoljičnih epigrafa u Konavlima.

Pregled glagoljskoga tiska na hrvatskome staroslavenskome jeziku, kojega je Anica Nazor uvjerljivo najbolji poznavatelj, predložen je kroz nekoliko poglavlja (*Inkunabule, Prve objave u XVI. st., Senjska tiskara, Riječka tiskara*), a započinje opisom inkunabula, sadržajem još izrazito obilježenima srednjovjekovljem. Svakomu naslovu pridružuje sve temeljne informacije, od mjesta i vremena tiskanja, do poznatih osoba koje su u tom sudjelovale, eventualno prepoznanih predložaka, popisa sačuvanih primjeraka i sl.

Nedostatak temeljitije interpretacije kontekstualne važnosti glagoljskoga tiska u cjelini (prema latinskim i hrvatskim latiničnim inkunabulama), što je i u načelu nijansa koja nedostaje ovoj knjizi kako bi se mogla razumjeti u punini kroatističkih proporcija, nadomještena je intenzivnim kodikološkim opisima, te razrađenijim pristupom problematici – npr. u raspravljanju o predlošku te mjestu tiskanja *Prvotiska misala* i drugih inkunabula, utemeljenom na praćenju recentnih tipografskih, historiografskih i filoloških rasprava. Unatoč vlastitoj intenzivnoj upućenosti autorica ne navodi svoja opredjeljenja među navedenim mogućnostima. Zainteresiranomu čitatelju dragocjene su zanimljivosti, kao npr. navođenje znakova zodijaka na hrvatskome jeziku u *Baromićevu brevijaru* iz 1493., do kojih bi teško došao oslanjajući se samo na znanstvene rasprave i opise ove knjige. Grafičke mogućnosti suvremenoga tiskarstva omogućuju preglednu vizualnu potporu opisu tehnike »lomljenih ligatura«, i tipografsku usporedbu stranica različitih kodeksa kako bi se procijenilo pripadaju li istoj tiskari (prvotisak misala i prvotisak brevijara). Od XVI. st. tiskarsku produkciju autorica dijeli u više manjih poglavlja. Započinje s opisom senjskih izdanja iz 1507. i 1508. g. (*Naručnik plebanušev, Transit svetoga Jerolima, Mirakuli blažene Deve Marije, Korizmenjak*), koje obilježava precizno navođenje predložaka talijanske literature prema kojima su sačinjeni prijevodi, te naše prve tiskane početnice (bukvara) – otisnute 1527. u Veneciji, *Misala Pavla Modrušanina* (1528.), te *Brozićeva brevijara* (1561.). Poučna namjera knjige potvrđuje se i upoznavanjem sa širim kulturnim okvirima: u posebne se okviriće smještaju osnovne informacije o Svetom Jeronimu, konventualcu Robertu Caracciolu (autoru izvornoga *Quadragesimale*). Uz svaki naslov predočena je latinična transkripcija kolofona. U posebnom je poglavlju autorica interpretirala senjsku tipografsku produkciju, i s obzirom na sastav prevedenih naslova i s obzirom na opće kulturološko značenje, koje je dokumentirano i u kvaliteti papira, grafičkoj opremi, i u podacima zabilježenima u kolofonima. Zasebno poglavlje zavrijedila je i Riječka tiskara, koju je 1530. osnovao onamo izbjegli modruški biskup Šimun Kožičić Benja, i gdje se u nepunih šest mjeseci otisnulo šest naslova (*Psaltir, Oficij rimski, Oficij blaženije Devi Marije, Misal hruacki, Knjižice krsta, Knjižice od žitija rimskih arhijerejev i cesarov*). Iako znamo da je Kožičić nastojao nabaviti tipografsku opremu u Veneciji, ostaje nam nepoznato u čijoj su tamošnjoj tiskari priređeni. Vjerojatno su ih, o biskupovu trošku i po njegovom priređivanju,

otisnuli pridošli Dominik i Bartolomej iz Brescie. Cijela je stranica posvećena Kožičićevu životopisu, s naglaskom na govorima koje je održao još na *Petom lateranskom koncilu* 1513. i 1516. g. o turskoj opasnosti, te njegovoj važnosti kao »glagoljaša humanista«. Svaki naslov zavređuje doličnu pozornost, osobito misal (za koji ustvrđuje da mu jezik još nije dovoljno istražen, kao ni tekstološki odnos prema prethodnim – tiskanim ili rukopisnim – misalima), te prva naša otisnuta »svjetska povijest«, s podacima o islamu i turskom carstvu. Autorica navodi otkrivene predloške za prevode-nje, te nekoliko primjera vlastitih Kožičićevih zapažanja o pojedinim autorima. Kao i uvijek, temeljito navodi autore i bibliografske jedinice odakle je crpla predočene podatke i neke interpretacije. U posebnome okviru prilaže razmjerno podrobni Benjin životopis, navodi cjelovitu posvetu *Knjižica od žitija* trogirskom biskupu Tomi Nigeru, itd.

Višestruk potencijal koji je nudilo hrvatsko glagoljaško naslijeđe u drugoj se polovici XVI. st. iskoristio u okviru *konkurentske* – protestantskoga modela vjerskoga i uopće kulturnoga života. Njemu je posvećeno poglavlje *Protestantske knjige iz Uracha*. Već promovirani tiskani medij omogućio je brzo širenje tekstova i, zbog bitno veće naklade, njihovu naglašeniju prisutnost (na svim trima hrvatskim pismima protestantska je tiskara otisnula oko 25.600 knjiga). Postojanje već afirmiranoga liturgijskoga nelatinskoga pisma i jezika, odnosno tekstova, značilo je većinu obavljena posla u obraćanju slavenskim narodima. Prije, u osnovi kataloškoga, opisa glavnih izdanja glagoljske i ćirilčke tiskare iz Uracha autorica je napisala nekoliko uvodnih poglavlja: *Osnivanje hrvatske tiskare, Stjepan Konzul i Anton Dalmatin, Oprema knjiga, Naslovne stranice*, gdje je opisala proces osnivanja tiskare, s opsežnim prikazom peripetija koje su to pratile, tipografske osebnosti, sudbine dvaju glavnih suradnika. Sve je to popraćeno brojnim ilustracijama iz odabranih izdanja.

Kao kontrapunkt protestantskim izdanjima, uvršteno je poglavlje »Istočnoslavenizirana« izdanja *Rimske propagande (XVII. i XVIII. st.)*, koje nam svojim liturgijskim korpusom jedino predstavlja ova novovjekovna stoljeća, premda je glagoljaška produkcija iz tih razdoblja znatno razvedenija. U hrvatskoj je filologiji ovakvo izdvajanje »rusificiranih« knjiga u dolično, zasebno poglavlje, posve usporedno s ostalima, svojevrsan prešedan. Dosad se, s pozicija *pravocrtne* nacionalne filologije, ova trostoljetna »epizoda« tretirala svojevrsnim zastranjenjem. Iako je nesumnjivo kako je

uvođenje umjetnoga, velikim dijelom i tadašnjim Hrvatima nerazumljivoga jezika (čime je iznevjeren tradicionalni smisao glagoljaštva) bio vrlo znatan korak u odumiranju hrvatskoglagoljske tradicije, golem trud i znanje koji su uloženi u tu provedbu, velika političko-kulturna pozadina koja ju je osmislila, te složene posljedice na terenu, posve opravdavaju njezino manje-više ravnopravno izdvajanje. Potanje je opisano nekoliko važnih naslova, ponajprije misali i časoslovi, svi s preciznim bibliografskim i osnovnim kodikološkim podacima.

Pretposljednje je poglavlje, *Povratak izvornomu jeziku (potkraj XIX. st.)*, obuhvatilo samo završni pokušaj oživljavanja hrvatske tradicije, prekinute u XVII. st. spomenutom istočnoslavenizacijom, odnoseći se na tiskarsku i priređivačku djelatnost D. A. Parčića, koji je u Rimu organizirao tiskanje *Rimskoga misala* (1893., 1896.) na jeziku koji je trebao odgovarati hrvatskoj redakciji staroslavenskoga jezika. Autorica navodi, slijedeći ne odviše bogatu literaturu o toj problematici, kako se Parčić pritom oslanjao na hrvatskoglagoljske tiskane misale, ponajprije na *Prvotisak* (1483.) i na *Karamanov misal* (1741.). Istraživanja u međuvremenu pokazuju kako je jezik *Parčićeva misala* »hrvatski« ponajprije na fonološkoj razini (kako su se tradicionalno i definirale »redakcije«), odnosno kako je posrijedi napor da se hrvatska liturgijska staroslavenština utemelji u naslijeđu dokumentiranom u kanonskom staroslavenskom korpusu (*Assemanijevo mu je evanđelje* u Rimu bilo pri ruci). Koliko to nije bio jednostavan posao i kolika mu je bila važna namjera u svoje vrijeme, potvrdio je V. Jagić, nazvavši taj projekt »trijumfom slavenske filologije«.

Na koncu, nastojeći razmotriti položaj glagoljaštva u suvremenom dobu, A. Nazor u posljednjoj cjelini knjige *Glagoljica danas* procjenjuje u kojoj je mjeri glagoljska tradicija (ponajprije pismo) dionicom suvremene kulture. Zaključuje, a tomu prilaže i brojne dokaze, kako njezino njegovanje nije samo predmet visoke kulture, znanosti i obrazovanja (nosivi dio kojega je upravo *Staroslavenski institut*), nego i dio nacionalnoga vizualnoga identiteta. Posve je očigledno kako je autorici populariziranje glagoljskoga pisma i uopće glagoljske sastavnice hrvatske kulture iznimno na srcu. Posebnu je pozornost usmjerila djelatnosti *Male glagoljske akademije* iz Roča, *Danâ glagoljice u Senju*, te *Male glagoljske akademije u Krku*, gdje se okupljaju djeca osnovnoškolske dobi i poučavaju tehnici i ljepoti glagoljskih slova.

Od aktivnosti koje okupljaju zainteresirane laike istaknula je *Društvo prijatelja glagoljice*, pjevački zbor i časopis *Baščina*. Posljednja potpoglavlja ukratko pobrojavaju primjere kada je glagoljična baština nadahnula umjetnike – dramaturge, kipare, slikare i pjesnike, te navode međunarodne izložbe (u Dublinu, Berlinu, Bruxellesu, Stuttgartu, Karlsruheu), koje su promicale hrvatsko glagoljaštvo kao sastavnicu nacionalnoga fenomena tropismenosti i trojezičnosti.

Ovu knjigu A. Nazor ponajprije odlikuje nastojanje da se na doličan način predoči kontinuitet glagoljaškoga pola hrvatske kulture sve do današnjih dana. Budući da su jezgra bili katalogi uza spomenute izložbe (ograničeni i dostupnošću izložaka), nužna je bila naglašena tematska podijeljenost, što katkad čitatelju ne omogućuje uvid u usporednost funkcionalno različitih naslova. Premda naš korpus glagoljskih tekstova i fragmenata nameće hrvatskoj filologiji niz pitanja i problema, ovdje ćemo se – u ime preglednosti i potrebe za cjelovitošću – s njima susresti samo u naznakama. Vještina vrsnih poznavatelja i posredovatelja sastoji se, dakako, u primjerenu odabiru i interpretaciji. Za puno razumijevanje glagoljaškoga udjela hrvatske kulture vrlo je važno procjenjivati njegov odnos – u prvom redu – prema našoj ćirilichnoj baštini, jer u više smislova oni predstavljaju cjelinu (»glagoljaštvo« u širem smislu), a i prema latinskoj i latiničnoj sastavnici, s kojima čini sveukupni nacionalni korpus ovoga razdoblja, koji to izrazito odlikuje (»tropismenost i trojezičnost«). U nekoliko poglavlja ove knjige na to se jasno upućuje. To je zasigurno put kojim hrvatska filologija treba nastaviti, jasno prepoznavajući sve veze koje se pružaju prema latinskomu i hrvatskomu latiničnomu korpusu, gradeći jedinstvenu nacionalnu kulturu pisane riječi. No, i uza sve strukovne interpretacije ove knjige, zasigurno je osnovno zadovoljstvo svakoga filologa – dojam da je širim zainteresiranim krugovima glagoljaški udio hrvatske kulture predočen na dosad uvjerljivo najreprezentativniji način.

MATEO ŽAGAR